

УДК: 494.3:8.08

Бешкемпирова А. И.,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети
НУРЛАН КАЛЫБЕКОВДУН ПОЭТИКАЛЫК ТИЛИНДЕ СӨЗДӨРДҮН
СЕМАНТИКАЛЫК КАТМАРЛАРЫ

Бешкемпирова А. И.,
Кыргызский национальный университет имени Ж.Баласагына
СЕМАНТИЧЕСКИЕ СЛОИ СЛОВ В ПОЭТИЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ НУРЛАНА
КАЛЫБЕКОВА

Beshkempirova A. I.,
J. Balasagyn Kyrgyz National University
SEMANTIC LAYERS OF WORDS IN THE POETIC
LANGUAGE OF N. KALYBEKOV

Аннотация: Макала акын Н.Калыбековдун поэтикалык тилиндеги сөздөрдүн семантикалык катмарларын изилдөөгө багытталган. Изилдөө сөздөрдүн тике жана туунду маанилерин, моносемиялык жана полисемиялык өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле контекстке жараша алынган маанилерин талдайт. Макалада “жол”, “жаштык”, “түн”, “көз” сыяктуу мисалдар аркылуу сөздөрдүн түз маанисинен туунду символикалык жана метафорикалык мааниге кантип өтөрү көрсөтүлөт. Полисемия жана поэтикалык метафоралар чыгарманын философиялык, эмоционалдык жана көркөм потенциалын кеңейтет, лирикалык каармандын ички дүйнөсүн жана коомдук руханий көйгөйлөрдү чагылдырат. Изилдөө лексика-семантикалык, грамматикалык жана контексттик полисемияны классификациялап, сөздүн көп катмарлуу маанисин жана поэтикалык образ түзүүчү ролун так аныктайт. Натыйжада, Калыбековдун поэзиясында сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана метафоралардын көркөм колдонулушу чыгарманын эстетикалык жана философиялык мазмунун тереңдетет, окурманга эмоционалдык жана ой жүгүртүүгө стимул берет.

Түйүндүү сөздөр: поэтикалык тил, семантика, полисемия, моносемия, метафора, поэтикалык образ, контекст, символика, экспрессивдүүлүк.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию семантических особенностей слов в поэтическом языке Нурлана Калыбекова. В работе рассматриваются прямые и переносные значения слов, особенности моносемии и полисемии, а также контекстуально обусловленные смысловые оттенки. На примере таких слов, как «жол» (путь), «жаштык» (юность), «түн» (ночь), «көз» (глаз), показано, каким образом исходное значение слова трансформируется в символическое и метафорическое, приобретая глубокое философское

и эмоциональное содержание. Особое внимание уделяется роли полисемии и поэтической метафоры в расширении художественно-эстетического потенциала текста, раскрытии внутреннего мира лирического героя и отражении социально-духовных проблем современности. В исследовании выделяются лексико-семантическая, грамматическая и контекстуальная разновидности полисемии, уточняется их функция в создании художественного образа и поэтической экспрессии. В результате установлено, что многозначность слов и активное использование метафорических средств в поэзии Нурлана Калыбекова способствуют углублению эстетического и философского содержания произведений, а также усиливают эмоциональное и когнитивное восприятие читателя.

Ключевые слова: поэтический язык, семантика, полисемия, моносемия, метафора, поэтический образ, контекст, символика, экспрессивность.

Abstract. This article is devoted to the study of the semantic layers of words in the poetic language of Nurlan Kalybekov. The research examines the literal and derived meanings of words, as well as the features of monosemy and polysemy, and context-dependent meanings. Using examples such as “jol” (path), “jashlyk” (youth), “tün” (night), and “köz” (eye), it demonstrates how a word’s literal meaning generates symbolic and metaphorical interpretations. Polysemy and poetic metaphor expand the philosophical, emotional, and artistic potential of the text, reflecting the inner world of the lyrical character and social-spiritual issues. The study classifies lexical-semantic, grammatical, and contextual polysemy, clarifying the multilayered meanings of words and their role in creating poetic imagery. Consequently, the multiple meanings of words and the artistic use of metaphors in Kalybekov’s poetry deepen the aesthetic and

philosophical content of the work, stimulating both emotional and cognitive responses in the reader.

Key words: poetic language, semantics, polysemy, monosemy, metaphor, poetic imagery, context, symbolism, expressiveness.

Нурлан Калыбеков чыгармачылыгында эмгекчилдиги менен өзүнүн окурмандарынын жана жалпы эле замандаштарынын арасында кадыр-барк таап, элге башы көрүнгөн инсандардын бирине айланып отурат [1, 54-6]. Анын поэтикалык тили, терең маанилүүлүгү жана образдардын өзгөчөлүктөрү аркылуу ал коомдун руханий жана маданий турмушуна таасир эткен, адабияттагы ордун бекемдеген. Калыбековдун чыгармалары аркылуу окурман анын дүйнө таанымын, эстетикалык ой жүгүртүүсүн жана адамдык баалуулуктарын таанып, замандын талабы менен адабий баалуулуктарды байланыштырып чыгарат. Бул макалада анын поэтикалык тилинде сөздөрдүн семантикалык катмарларынын өзгөчөлүктөрү жана чыгармачылыгындагы эмгекчилдик мүнөзү талданып, адабий жана маданий баалуулуктары иликтенет. Тил илиминде (лингвистикада) “текст” түшүнүгү кыйла кеңири мааниде колдонулат. Айталы, окумуштуу И.Р.Гальперин текстке карата мындай аныктама берет: “Текст – жазуу түрүндөгү билдирүү (оозеки речтин текстин да жокко чыгарууга болбойт), ал лексикалык, грамматикалык жана логикалык байланыштагы, белгилүү бир моралдык жоопкерчиликти күткөн, анан, албетте, адабияттык кайра иштелип чыккан сүйлөмдөрдүн бир мааниге баш ийдирилген жыйындысы” [2, 23-6].

Сөздөрдүн ар кандай лексикалык маанилерин кылдат карап көрсөк бардыгы тең эле бир түрдүү эмес, биринен-бири айырмаланган бөтөнчөлүктөрү да бар.

Ошентип, сөз маанилери ар кыл типтерге ажыратылат. Алардын эң алгачкы, негизги мааниси – тике мааниси деп аталат, ал коомдук кабыл алынган жана бардык мүчөлөрүнө жеткиликтүү. Академик В.Виноградовдун пикири боюнча, сөздүн тике мааниси бир гана болуп, ал негизинде кийинки туунду маанилер өнүгө берет. Тике мааниден туунду маанилер сөздүн кыйыр / өтмө маанилери катары каралат.

Тилдин сөздүк курамындагы бардык сөздөрдүн семантикалык жүгү бирдей боло бербейт, анткени бир катар сөздөр бир гана мааниге ээ болсо, айрымдары көп маанини билдирет. Ошентип, маани жагынан болгон өзгөчөлүгүнө карата тилдеги сөздөр бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр болуп (моносемия, полисемия) эки чоң топко бөлүнөт [3, 23-6]. Ал эми сөздөрдүн семантикалык топтору тууралуу кенен маалыматты А.Р.Жороеванын эмгегинен алууга болот [4]. Биз болсо бул эмгекте Калыбековдун поэзиясында сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана метафоралардын көркөм колдонулушу тууралуу сөз кылабыз.

Тилдик бирдиктердин семантикалык жүгү бирдей болбойт: айрым сөздөр моносемиялуу, башка сөздөр көп маанилүү болот. *Моносемиялуу сөздөр* бир гана нерсени, көрүнүштү же терминди билдирип, тилдик байланышка аз аралашат. Мисалы: автобус, ата, эне, акыл, карандаш, математика. *Көп маанилүүлүк (полисемия)* бир сөздүн негизги маанисинен туунду кошумча маанилердин пайда болушу менен мүнөздөлөт. Бул процессте жаңы маанилер негизги маани менен семантикалык байланышта болуп, сөздүн лексикалык байлыгын кеңейтет.

Көп маанилүүлүк тилдин байлыгынын негизги компоненти болуп, социалдык, маданий жана илимий-техникалык өзгөрүүлөрдөн келип чыккан жаңы түшүнүктөрдү, нерселерди аткарууга мүмкүндүк түзөт. Жаңы түшүнүктөр ар дайым жаңы сөздөрдү талап кылбайт; көп учурда алар мурда колдонулган сөздөр аркылуу да билдирилет, натыйжада сөздөрдүн семантикалык көп жактуулугу жана поэтикалык мүмкүнчүлүктөрү кеңейет.

Адабий чыгармаларда сөздөрдүн көп маанилүүлүгү көркөм сүрөттөөчү каражат катары кеңири колдонулуп, лирикалык мазмунду күчөтүп, поэтикалык образдардын жандуулугун камсыздайт. Бул көрүнүштө бир эле сөз текстке жараша ар кандай маанилерде

колдонулуп, көп кырдуу интерпретацияга мүмкүнчүлүк берет. Нурлан Калыбековдун поэзиясында полисемия көркөм эстетикалык мүнөздө колдонулуп, чыгарманын көркөмдүк мазмунун тереңдетүүдө маанилүү роль ойнойт. Айрым сөздөр ар кандай ырларында ар башка мааниде берилип, акындын тилдик чыгармачылыгынын бай экендигин тастыктайт. Төмөндө мындай сөздөрдүн ичинен “жол”, “жаштык”, “түн”, “көз” сөздөрүн талдап көрөбүз.

“Жол” сөзүнүн полисемиялык колдонулушу. Түз маанисинде:

Жол ката бердим, учуктап ойлор,

Жолдун чаңында үзүлдү ак жип (Калыбеков)

Бул саптарда “жол” сөзү физикалык мейкиндик, бараткан багыт маанисинде колдонулган. Бул сөздүн баштапкы, түз мааниси.

2. Өтмө, көчмө маанисинде

Жол издедим көңүл менен,

Жол таппадым – өзүңсү (Калыбеков)

Келтирилген саптарда “жол” – тандоонун, жашоо багытынын, жашоодогу маанинин символу катары колдонулуп, ички руханий изденүүнү чагылдырып, сөздүн туунду, поэтикалык маанисин берген. Ал эми “Жаштык” сөзүнүн көп маанилүүлүгү 1. Хронологиялык мааниде (бир жаш курак катары):

Жаштыкта жазгы жел сыяктуу

Тынч албай учуп жүргөнбүз.

Бул сапта “жаштык” сөзү адамдын жашоо этаптарынын бири катары, жаш куракты билдирет.

2. Руханий, символдук мааниде:

Жаштыгым – менин канатым,

Арманга жетпей калганым.

Бул жерде “жаштык” жаш курактан сырткары үмүт, эркиндик, кыял, жоготуунун символу катары колдонулат. Контекстте жаштык – жашоодогу өтмө баалуулуктардын белгиси катары көрсөтүлдү.

“Түн” сөзүнүн поэтикалык полисемиясы. 1. Түз мааниде (күн-түн убактысы):

Түн кирди... Үн катпайт эч ким,

Калаада үнсүз түн жашайт.

Бул жерде “түн” физикалык убакытты – түнкү убакытты билдирет.

2. Өтмө мааниде (жалгыздык, кайгы, тагдыр сыяктуу абал):

Түн келсе да тынчтык келбейт,

Түн – менин жүрөгүмдө.

Бул сапта түн – жалгыздыктын, ойлонуу убактысынын, тагдыр сыноосунун символу берилип, поэтикалык кеңири мааниде берилген образдуулукту жаратуу болуп саналат.

“Көз” сөзүнүн көп маанилүүлүгү.

1. Анатомиялык түзүлүш катары:

Көздөрүң тике тиктеди мени,

Жашыл жалындай жалындап.

Бул сапта “көз” адамдын денесиндеги көрүү органы катары колдонулган.

2. Сезим, маанайдын көрсөткүчү катары:

Көзүң сүйлөп койду сырды,

Айтылбаган армандуу сезимди.

Бул жерде “көз” – сөзсүз билдирүү, эмоцияны туюнтуу каражаты катары пайдаланылып, символикалык мааниде берилди.

Нурлан Калыбековдун поэтикалык дүйнөсүндө полисемия – чыгарманын көркөм структурасын байытып турган башкы элементтердин бири. Ар бир сөз жөн гана тилдик бирдик катары эмес, поэтикалык курал катары иштелип чыгып, контекстке жараша ар кыл

мааниде колдонулат. Мындай көп катмардуу маанилер окурмандын аң-сезиминде терең ассоциациялар жаратып, ырдын эмоционалдык, көркөмдүк, образдуу деңгээлин жогорулатат. Полисемиялык кубулуш Н.Калыбековдун лирикасында өзгөчө күчкө ээ болуп, тилдин көркөм потенциалын ачып берүү менен бирге, кыргыз поэзиясынын эстетикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейткен кубулуш десек болот.

Полисемияны акындын поэзиясынан изилдөөдө аны классификациялоо маанилүү орунду ээлейт. Себеби ар түрдүү маанидеги сөздөрдү түшүнүү жана талдоо үчүн алардын кандай негизде көп маанилүүлүккө ээ болгону чоң роль ойнойт. Полисемия негизинен төмөнкү негиздер боюнча классификацияланат: лексикалык, грамматикалык жана контексттик полисемия.

Лексикалык полисемия – бул бир сөздүн ар кандай лексикалык маанилерге ээ болушу. Бул көрүнүш көбүнчө күнүмдүк тилде жана көркөм адабиятта кеңири колдонулат. Мындай полисемияда сөз өзүнүн негизги (түз) маанисинен тышкары кошумча же өтмө мааниге ээ болот.

М: “*Көк асманда көп үмүттөр желбирейт,*

Көк көзүңдө түн, жаштыктын элеси бар” (Калыбеков). Бул ырда “көк” сөзү эки башка мааниде колдонулган: “Көк асман” – бул негизги, *түс* маанисинде; “Көк көзүңдө түн” – бул жерде “көк” метафоралык мааниде *терең, сырдуу* дегенди туюнтат. Бул лексикалык полисемия болуп эсептелет, анткени сөз бир эле формада эки ар башка лексикалык маанини билдирип турат.

Грамматикалык полисемия – бул бир сөз формасынын ар түрдүү грамматикалык функцияларды аткаруусу. Мисалы, сөз бир учурда зат атоочу катары колдонулса, башка контекстте мүчө, же сын атоочтук мааниде колдонулушу мүмкүн.

М: “*Жазда гүлдөп, жайда бышкан жаштык,*

Жаштык – бир кез, жаштык – ашкан таштык” (Калыбеков)

Бул жерде “жаштык” сөзү үч ирет кайталанып, ар кандай грамматикалык маани жүктөлгөн:

- Биринчи “жаштык” – *зат атооч* катары колдонулат (ким? эмне? жаштык);
- Экинчи “жаштык – бир кез” – *абстракттуу мезгилди* билдирип, контексттик акцентке ээ болду;
- Үчүнчү “жаштык – ашкан таштык” – бул жерде “таштык” менен рифма түзүп, метафоралык мааниде *салыштыруучу* грамматикалык милдет аткарат.

Бул грамматикалык полисемия сөздүн синтаксистик жана морфологиялык түркүндүүлүгүн көрсөтөт.

Контексттик полисемия – сөз белгилүү бир контекстке жараша ар башка мааниде чечмеленгенде пайда болот. Мында бир эле сөздүн мааниси ага коштолгон башка сөздөргө, сүйлөмдүн мазмунуна, интонациясына жараша өзгөрөт.

М: “*Көз жашым – поэма, көз карашым – сабак,*

Сөзүм – каршылык, унчукпасам – уят” (Калыбеков)

Бул ырда “сөз” сөзү контекстке жараша абдан бай мааниге ээ: “Сөзүм – каршылык” – бул жерде “сөз” *жан дүйнөнүн реакциясы*, күрөшүнүн символу катары колдонулууда. Ал эми “сөз” сөзүнүн башка ырларындагы колдонулушунда бул жөрмөлөө, кайрылуу, сагынычтын белгиси болушу мүмкүн. Бул мааниси контекстке жараша өзгөрөт жана поэтикалык ойдун тереңдигине көз каранды ошондой эле контексттик полисемиянын классикалык мисалы болуп саналат.

Поэтикалык метафора көркөм сөз өнөрүнүн өзөгүн түзгөн эң маанилүү троптун бири катары чыгарманы көркөмдөө, терең маанилерди жеткирүү, эмоционалдык-көркөм боёк түзүү функциясын аткарат.

Лингвистикада метафораны изилдеген илимпоздор (Ю.Н.Караулов, А.А. Потебня, В.Виноградов ж.б.) аны адамдын дүйнөнү таанып-билүүсүнүн жана кабылдоосунун

поэтикалык формасы катары баалашат. Поэтикалык метафора тилдин статикалык эмес, динамикалык, жашоого жакын болушун шарттайт. Нурлан Калыбековдун «Суроокана» жыйнагындагы поэтикалык метафоралар дал ушул динамикалык, элестүү ойлордун натыйжасы катары өзгөчө орунга ээ.

Лингвистикада метафора, бир жагынан, лексика-семантикалык, экинчи жагынан, семантика-стилистикалык кубулуш катары каралат. Бул эки багыт тең көркөм адабиятта, айрыкча поэзияда поэтикалык образдардын түзүлүшүн жана алардын мазмунун ачып берүүдө маанилүү орунду ээлейт. Метафора аркылуу сөз өзүнүн түз маанисинен чыгып, жаңы, кыйыр мааниде колдонулат жана бул ыкма тилдин байлыгын көрсөтүү менен бирге, көркөм текстти эмоционалдык жана эстетикалык жактан тереңдетет.

Нурлан Калыбековдун “Суроокана” жыйнагында колдонулган поэтикалык метафоралар поэзиянын көркөмдүк табиятын терең ачып берүү менен бирге, автордун дүйнөгө болгон мамилесин, заманга карата сынчыл позициясын, руханий-моралдык көйгөйлөрдү жандуу поэтикалык сүрөттөө аркылуу ачып берет. Мында метафора акындын эмоциялык абалын, ички жан дүйнөсүндөгү сыздоону, философиялык ойлорун тереңдетип жеткирүү үчүн пайдаланылган. Төмөндө “Замана” ырынан келтирилген талдоолор бул көрүнүшкө ачык мисал боло алат:

*Менин жолум белгилүү,
абийир менен өтөп бүтүп
жандык аманатымды,
башатыма баруум керек оозанган (Калыбеков.)*

Бул саптарда “Менин жолум белгилүү”, “жол” сөзү руханий багыттагы метафоралык мааниге ээ. “Жол” – бул жерде кадимки физикалык жол эмес, адамдын өмүр жолу, тагдыры, жашоодогу ыймандык багыты катары колдонулуп, “башатыма баруум керек” деген билдирүү менен өмүрдүн акыркы этабы – өлүм, же болбосо Жаратканга кайтуу катары символдоштурулат. Мында өмүрдүн акыркы сызыгы абийир менен бүткөн руханий тазаруу жолу катары сүрөттөлөт.

*Көр дүйнөнүн бок-сагын,
сатасыңар бирин койбой
досту, жарды, эл, жерди.*

Бул саптарда “көр дүйнө” деген сөз айкашы материалдык дүйнөнүн убактылуу жана алдамчы мүнөзүн белгилөөчү түзүлүшү туруктуу болгон метафора катары колдонулуп, жашоонун өткөөл мүнөзүн билдирет. Ал эми “бок-сагы” деген экспрессивдүү айкалыш аркылуу метафора семантикалык жаңы деңгээлге көтөрүлөт. Бул сап коомдогу материалдык дүйнөнүн арзандап кеткен баалуулуктарын, адамзатты руханий жоготууларга түрткөн абалын, байлыкка болгон көз карандылыгын, адамдык сапаттардын жоголушун көрсөтөт. “Бок-сагы” – кир, сасык, пайдасыз нерсе деген мааниде колдонулуп, дүйнө байлыгына көз арткан, руханий баалуулуктарды унуткан коомдун реалдуулугун чагылдырат. Демек, бул жерде метафора тилдин образ жаратуучу мүмкүнчүлүгүнүн чегинде гана эмес, коомдук-философиялык идеяны туюнтуучу каражат катары да берилген.

*Наристени ал тургай,
касапчыдай союп алып,
бөйрөк, боор, жүрөгүн
сатышууда деп уктум.*

Бул саптардагы “касапчыдай союп” деген сөздөр түз мааниде эмес, мыкаачылык менен баланы өлтүрүү, аны соода объектиси кылуу маанисинде берилген. “Касапчыдай союп алуу” – зомбулук менен соодалашуу, адам өмүрүнө болгон ыймансыз мамиленин символдук-метафоралык сүрөттөлүшү. Наристе – жашоонун башаты, тазаруунун символу, аны “касапчыдай союп сатуу” – адамзаттын руханий жардылыгынын чегине жеткенин,

замандын ырайымсыздыгын көрсөтөт. Бул саптар метафоранын айкалышы менен терең эмоционалдык-экспрессивдик боёк берет.

Жүрөктөрүн ээлеп алды Иблис.

Мында Иблис – зулумдук, күнөө, жамандык, адилетсиздиктин метафорасы катары колдонулат. Иблис жүрөктү ээлеши – адамдын жүрөгүн жамандык, күнөө, ыймансыздык басып калды дегенди түшүндүрүп, «жүрөктү ээлөө» – түз мааниде эмес, метафоралык мааниде колдонулуп, адам баласынын ички дүйнөсүнүн Иблис сыяктуу кара күчтөрдүн таасиринде калганын билдирет. Адамдардын жүрөгүн, руханий дүйнөсүн, зулумдук ээледі деген ою жандуу, күчтүү жеткирилип, поэтикалык образ аркылуу акын адамзаттын адеп-ахлактык баалуулуктардан четтеп, жакшы-жаманды айырмалоо жөндөмүнүн төмөндөп, рухий дүйнөнүн караңгылыкта калганын сүрөттөп чынчылдык, адилеттүүлүк сыяктуу баалуулуктардын жоголушун сынга алат.

Отурасың очоюп өз тагыңда,

Түшчү жерге, десеңчи өзүң бирдеме.

Сапта Кудайдын элестүү образы жаратылып, ал пассивдүү, кайдыгер түрдө сүрөттөлөт. Бул да поэтикалык метафоранын күчү менен ишке ашырылган десек болот. Себеби “очоюп отуруу” – бул физикалык кыймылдан сырткары, ырда кайдыгерлик, тагдырга, дүйнө турмушуна катышпай калуу образында “очоюп” деген терс маанидеги лексема менен берилди.

Сөздөн айлан, эй дүйнө,

оозум барбайт сүйлөөгө.

Жаша кагаз, жашыл кагаз, көк кагаз!

Бул сапта акча коомдук жашоонун эң башкы баалуулугуна айланып калганын сынга алган метафора колдонулган. “Жашыл кагаз” – акчанын эл аралык синоними катары материалдык дүйнөнүн баарын башкарып калганын сүрөттөйт. “Жашыл кагаз” акча (доллар), “көк кагаз” – башка валюта же баалуу кагаздарды поэтикалык метафоралык жол менен берип, ал аркылуу автор руханий дүйнөнүн эмес, материалдык баалуулуктар үстөмдүк кылган заманды айтат. Бул жерде кагаздын адамзаттын негизги идеалына айланып калганын, материалдык нерсеге табынуу, ага таянуу деңгээлине жеткендигин метафора аркылуу берди.

Нурлан Калыбековдун «Суроокана» поэтикалык жыйнагында метафора поэтикалык образ жаратуунун негизги каражаты катары активдүү колдонулган эстетикалык деңгээлде чагылдырган күчтүү поэтикалык каражат болуп саналат. Акын дүйнөгө болгон мамилесин, замандагы руханий көйгөйлөрдү жандуу поэтикалык сүрөттөө аркылуу ачып берген. Поэзиядагы мындай метафоралар чыгарманын көркөм баалуулугун арттырып, окурманды терең ойго салат.

Н.Калыбековдун чыгармаларында метафоралар дүйнө, адам, тагдыр, түн, шамал, сөз, көз, жол сыяктуу кеңири түшүнүктөр аркылуу поэтикалык терең мазмунду жеткирүүгө багытталган. Анын ырларындагы метафоралар философиялык жана эмоционалдык катмардуулугу менен айырмаланат. Мисалы:

Сөзүм – кылыч,

Үнүм – шамал,

Сага жетчү саламым – кара шам.

Бул саптарда метафоралар бир нече катмарда иштейт. «Сөз» – «кылыч» менен салыштырылып, поэтикалык сөздүн күчү, курчтугу жана эмоционалдык таасири көрсөтүлөт. Бул жерде поэзия – курал, күрөш каражаты катары көрсөтүлөт. «Үн – шамал» метафорасы болсо үндүн жеңил, бирок баарын аралап өткөн мүнөзүн сүрөттөйт. «Кара шам» – салам жеткизүүчү караңгыдагы жарык символу катары поэтикалык жүктү көтөрөт.

Күн түшпөгөн сезимдериңде,

Жаздык болуп калайын...

«Күн түшпөгөн сезимдер» – бул адамдын жабык, ачылбаган, муздак эмоционалдык дүйнөсү. Андай дүйнөгө «жаздык болуп калуу» – жылуулук берүү, сүйүү тартуулоо каалоосу аркылуу көрсөтүлөт. Бул ыкма акындын ички лиризмин, сезимталдыгын, поэтикалык дүйнөтанымын чагылдырат.

Ой толкуну – жээкке кагылат,

Сөз кайыгы – жүрөктө сүзөт.

Бул мисалда «ой» толкун сыяктуу элестетилип, жээкке кагылганы – ойлордун жан дүйнөгө тийгизген таасирин билдирет. Ал эми «сөз кайыгы» – поэтикалык ойломдун жүрөккө кайрылуусу, сезимге сиңүүсүн туюнтат.

Акындын чыгармаларында кездешкен метафораларды “жашоо, сезим, адам” сыяктуу тематикалык топторго бөлүштүрүүгө болот. Мисалы, Калыбеков көп учурда жашоону «жол» менен теңдештирет. Бул темадагы метафоралар тиричиликтин үзгүлтүксүз агымын, багыт издөө жана тагдыр менен беттешүүнү элестетет. Акындын ырларында сезимдер шамал, туман, жаан, күн менен сүрөттөлөт. Бул метафоралар адам жан дүйнөсүнүн өзгөрүлмөлүүлүгүн көрсөтөт. Ал эми Адам – табияттын бир бөлүгү катары берилип, «көздөрүң – көл», «жан дүйнө – талаа» деген метафоралар аркылуу акын адам менен жаратылыш ортосундагы байланыштарды ачат.

Жыйынтыктап айтканда, Н.Калыбековдун «Суроокана» жыйнагындагы поэтикалык метафоралар лексика-семантикалык жана семантика-стилистикалык жактан талдоого толук негиз берет. Алар көркөм текстке терең маани берип, окурманга философиялык жана руханий ой калтырат. Метафоралар аркылуу акын замандын руханий кризисин, адамдык баалуулуктардын сатылышын, жараткан менен болгон мамилени, коомдук көйгөйлөрдү образдуу, таасирдүү жана ойлонто турган формада чагылдырат. Ырда лирикалык каармандын руханий чыңалуусу, сыздаган абалы, адамзатка кайрылуусу берилет.

Адабияттар:

1. Мурзаев М.С. Эмгегинен баар тапкан инсан / М.С. Мурзаев // Эл агартуу. – Б., 2018. – №11-12. – С 54-57.
2. Турдугулов А.Т. Окуу китептерине текст тандоонун критерийлерин иштеп чыгуунун дидактикалык шарттары / А.Т. Турдугулов // Эл агартуу. – Б., 2022. – №7-8. – С 18-35.
3. Жапаров Ш. Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы / Ш. Жапаров. – Бишкек, 2012.
4. Жороева А.Р. Сөздөрдүн тематикалык жана лексикалык-семантикалык топтору / А.Р. Жороева // Эл агартуу. – Б., 2024. – №3. – С. 68-72
5. Калыбеков Н. Суроокана / Н. Калыбеков – Бишкек, 2012.
6. Кыргыз маданият борбору. <https://kmborboru.su/2014/09/25/nurlan-kalybekov/>